

**Плахотнік Ольга,
Безносюк Олександр
(Київ, Україна)**

КОМПЕТЕНТНІСНИЙ ПІДХІД У ВНЗ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

В статті розглянуто компетентнісний підхід в системі вищої освіти як один із засобів підвищення професійної підготовки студентів ВНЗ. Компетентність, як і компетенція, є інтегральною характеристикою особистості, здобутими нею якостями, де узагальнюючою категорією двох понять виступає діяльність. Компетенція є сферою відношень, що існують між знанням та дією у практичній, професійній діяльності випускника ВНЗ. Без знань немає компетенції, проте не кожне знання і не в будь-якій ситуації проявляє себе як компетенція.

Ключові слова: *знання педагогіка; компетентно-орієнтоване навчання; компетентнісний підхід; компетентність; ключові компетентності предметні компетентності; професійна компетентність; педагогічна компетентність; філософські проєкції трансферної моделі.*

В статье рассмотрены компетентностный подход в системе высшего образования как одно из средств повышения профессиональной подготовки студентов вузов. Компетентность, как и компетенция, является интегральной характеристикой личности, полученными ею качествами, где обобщающей категорией двух понятий выступает деятельность. Компетенция является сферой отношений, существующих между знанием и действием в практической, профессиональной деятельности выпускника вуза. Без знаний нет компетенции, однако не каждое знание и не в любой ситуации проявляет себя как компетенция.

Ключевые слова: *знание педагогика; компетентностно-ориентированное обучение; компетентностный подход; компетентность; ключевые компетентности предметные компетентности профессиональная компетентность, педагогическая компетентность; философские проєкции трансферной модели.*

The paper considers competence approach in higher education as a means of improving training of the university students. Competence is an integral characteristic of the individual and its qualities, where the uniting category of two concepts is the activity. Competence is the sphere of relations that exist between knowledge and action in practical, professional activity of graduates. Without knowledge there is no competence, but not all knowledge and not in every situation manifests itself as a competence.

Keywords: *knowledge training, education, competence-oriented education, competence approach, competence, core competence substantive competence, professional competence, pedagogical competence, philosophical projection of a transfer model.*

Постановка проблеми. Цілеспрямоване входження України у світову спільноту модернізації міжнародного порядку в контексті визначених пріоритетів майбутнього світоустрою вимагає від організаторів (менеджерів) вищої освіти поетапно реалізовувати складові наявної мегасистеми цілісного освітнього

простору, де виразною ознакою її змісту є розбудова на компетентнісно-орієнтованій основі, що зумовлено кількома причинами:

по-перше, переходом світової спільноти до інформаційного суспільства, де пріоритетним вважається не просте накопичення студентами знань та предметних умінь і навичок (мета так званої „знаннєвої педагогіки“), а й формування уміння вчитися, оволодіння навичками пошуку інформації, здатності до самонавчання упродовж життя, де ці новоутворення стають визначальною сферою професійної діяльності людини [8: 10-11];

по-друге, упровадженням моделі особистісно-орієнтованого навчально-виховного процесу як оновленої парадигми освіти, яка передбачає визнання студента суб'єктом цього процесу, носієм двох груп якостей через уміння навчатися та бажанням вчитися, що можливе за умови, з одного боку, оволодінням ним продуктивними (загальнонавчальними) уміннями і навичками та розгорнутою рефлексією, а з іншого – сформованістю позитивного емоційно-ціннісного ставлення як до процесу діяльності, її результату, самореалізації особистості;

по-третє, особливою актуалізацією глобалізації усіх сфер життєдіяльності особистості і суспільства в умовах загальноцивілізаційних тенденцій сучасного світу, що вимагає від вищої школи [6: 6-7] надати молодій людині елементарних можливостей інтегруватися в різні соціуми, самовизначатися в житті, активно діяти, бути конкурентоспроможною на світовому ринку праці;

по-четверте, необхідністю опанувати мистецтвом швидких трансформаційних змін у освітніх системах як у локальному (регіональному, національному) середовищі, так і глобальному просторі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Зазначимо, що поняття „компетентнісна освіта“ (Competency-Based Education) виникло у США наприкінці 80-х - початку 90-х років XX століття, підґрунтям якого стали вимоги бізнесу і підприємництва щодо випускників вищих навчальних закладів стосовно їх

невпевненості і браку досвіду при інтеграції та застосуванні знань у процесі прийняття рішень у конкретних ситуаціях [14: 8-10]. При цьому очевидним є те, що чим більше компанія заснована на знаннях, тим більше вразливим стає її становище, тому що все більша частина цінностей компанії буде „йти додому” наприкінці робочого дня [12: 12]. Однією з перших публікацій з даної проблематики стала стаття D.McClelland „Тестувати компетентність, а не інтелект” [19: 7-8]. Проте не у США, а у Великій Британії концепція компетентнісно-орієнтованої освіти з 1986 року була взята за основу національної системи кваліфікаційних стандартів і отримала офіційну підтримку керівництва. Відтак, вже у 1997 році в рамках Федерального статистичного департаменту Швейцарії та Національного центру освітньої статистики США й Канади було започатковано програму „Визначення та відбір компетентностей: теоретичні й концептуальні засади” (DeSeCo) [8: 9-12].

Компетентнісний підхід в системі вищої та загальної середньої освіти є предметом наукового дослідження вітчизняних науковців – І. Драча, І. Бабин, П. Бачинського, Н. Бібік, Г. Гавришак, І. Гудзик, Н. Дворнікової, Я. Кодлюк, О. Локшиної, С. Ніколаєнко, О. Овчарук, Л. Пильгун, О.Пометун, І. Родигіна, К. Савченко, О. Садівник, Л. Сень, С. Сисоєвої, О. Ситник, Т. Смагіної, Г. Терещук, С. Трубачевої, Н. Фоменко та інш.

Характеристику компетентнісного підходу знаходимо у дослідженнях учених Росії, зокрема: М. Авдеєвої, В. Байденко, В. Болотова, Е. Бондаревської, В. Введенського, Н. Вовнової, А. Войнова, А. Вербицького, Г. Дмитрієва, Д. Іванова, І. Зимньої, В. Краєвського, С. Кульневич, В. Ландшеєр, К. Митрофанова, А. Петрова, В. Серікова, О. Соколової, Е. Тетюниної, А. Хуторського та інш.

Як методологічна основа забезпечення цілей, змісту і якості вищої освіти компетентнісний підхід розглядається значною частиною зарубіжних дослідників,

серед яких найбільш відомі Дж. Равен, Дж. Боуден, С. Маслач, М. Лейтер, Е. Шорт, Е. Тоффлер, Р. Уайт, А. Бермус, Р. Хайгерті, А. Мейхью та інш.

Мета написання статті – розглянути компетентнісний підхід в системі вищої освіти як один із засобів підвищення професійної підготовки студентів ВНЗ.

Виклад основного матеріалу. Першочергово зазначимо, що аналіз праць, присвячених розвитку компетентнісно-орієнтованого навчання (А. Хуторський, Дж. Равен, А. Маркова, І. Зимня) [18: 31; 11: 18 ; 7: 3; 3], дає можливість умовно поділити цей процес на три етапи:

Перший етап (1960-70-ті роки ХХ століття), коли вперше в науковій літературі з'являються поняття „компетентність“, „компетенція“ і розпочинається наукова робота над виділенням та систематизацією різних видів компетентностей. Відзначається, що діяльність людини, зокрема засвоєння нею будь-яких знань, умінь і навичок, складається з конкретних дій, операцій, що їх виконує людина. Отже, компетентність – це результативно-діяльнісна характеристика освіти, нижнім порогом, рівнем компетентності якої є досягнутий рівень діяльності випускника, що необхідний і достатній для мінімальної успішності в досягненні його результату [9: 15-21];

Другий етап (1970-90-ті роки ті роки ХХ століття), у період якого вдалося створити перелік ключових компетенцій. Зокрема, Джон Равен в своїй книзі „Компетентність в сучасному суспільстві“ дає розгорнуте тлумачення цього терміну, а також наводить список 39 компетентностей, особливу увагу зосередивши на категоріях „готовності“, „впевненості“, „здатності“, „відповідальності“ людини [13: 14-15];

Третій етап (кінець 80-х-початок 90-х рр. ХХ ст.), де була спроба визначити компетентності як певний освітній результат, домінантою якого, попри деякі розбіжності в наукових підходах, є визнання досліджень у США, вченими яких визначають три основних компоненти в компетентнісній освіті (формування

знань, умінь і цінностей особистості), де компетенція виступає головною складовою компетентісно-орієнтованого навчання. [9: 15 - 25]:

Відтак, поняття „компетенція" та „компетентність" трактуються по-різному. Так, словник іноземних слів розкриває поняття „компетентний" як такий, що володіє компетенцією – колом повноважень певної галузі, особи або колом справ: competent (франц.) – компетентний, правомірний; competens (лат.) – відповідний, здібний; competence (англ.) – здібність (компетенція) [16: 295]. У більшості зарубіжних досліджень останніх років (Cl. Beelische, M. Linard, B. Rey, L. Turkal, M. Joras і ін.), поняття „компетенція" трактується не як набір здібностей, знань та вмінь, а як здатність чи готовність мобілізувати усі ресурси (організовані в систему знання та вміння, навички, здібності і психологічні якості), необхідні для виконання завдання на високому рівні, адекватні конкретній ситуації, тобто відповідно до цілей і умов перебігу процесу [1: 31 - 32].

Згідно з визначенням Міжнародного департаменту стандартів для навчання, досягнення та освіти (International Board of Standards for Training, Performans and Instruction) поняття компетентності визначається як спроможність кваліфіковано здійснювати діяльність, виконувати завдання або роботу [10: 19 - 20].

Виходячи з того, що в перекладі з латинської мови термін „competentia" означає коло питань, з якими людина добре обізнана, має певний досвід, відомі російські вчені А. Хуторський та В. Краєвський трактують „компетентність" у певній галузі як „володіння відповідними знаннями й здібностями, які дозволяють ґрунтовно судити про цю галузь і ефективно діяти в ній" [5: 9], тобто компетентність є результатом набуття компетенції.

В Україні серед ключових компетентностей, які сьогодні визначені як орієнтири для виявлення результативності освітнього процесу, є: навчальна, соціальна, компетентність з інформаційних та комунікаційних технологій, економічна (підприємницька), загальнокультурна, валеологічно-оздоровча та

громадянська [15: 19].

Таким чином, компетенція та компетентність є взаємодоповнюючими та взаємообумовлюючими поняттями. Компетентність, як і компетенція, є інтегральною характеристикою особистості, здобутими нею якостями, де узагальнюючою категорією двох понять виступає діяльність. Тобто компетенція є сферою відношень, що існують між знанням та дією у практичній, професійній діяльності випускника ВНЗ. Отже, без знань немає компетенції, проте не кожне знання і не в будь-якій ситуації проявляє себе як компетенція.

Нині системи освіти різних країн Європи, у т.ч. й України, при усій їх культурно-національній різноманітності і специфіці економічного розвитку характеризують дві тенденції, а саме:

по-перше, перехід до професійних стандартів, що ґрунтуються на високих результатах;

по-друге, системний опис кваліфікацій в термінах професійних компетенцій.

Відтак, МОН України, Інститутом інноваційних технологій і змісту освіти у 2008 році розроблено „Комплекс нормативних документів для розроблення складових системи галузевих стандартів вищої освіти" (надалі – ГСВО), у основі нового покоління якого покладено компетентнісний підхід через формування нової системи діагностичних засобів із переходом від оцінки знань до оцінки компетенцій та визначення рівня компетентності в цілому [4: 2-8]. Запропоноване в європейському проекті TUNING „...поняття компетенцій включає знання й розуміння (теоретичне знання академічної галузі, здатність знати й розуміти), знання як діяти (практичне й оперативне застосування знань до конкретних ситуацій), знання як бути (цінності як невід'ємна частина способу сприйняття й життя з іншими в соціальному контексті) ". Поняття „компетенція" включає не тільки когнітивну й операційно-технологічну складові, але й мотиваційну, етичну, соціальну, поведінкову сторони (результати освіти, знання, уміння, систему

ціннісних орієнтацій). У формуванні компетенції вирішальну роль відіграє не тільки зміст освіти, але також і освітнє середовище вищих навчальних закладів, організація освітнього процесу, освітні технології, включаючи самостійну роботу студентів тощо. Треба підкреслити узагальнений, інтегральний характер поняття „компетенція” стосовно понять „знання”, „уміння”, „навички”. Отже [4: 8-12]:

„компетентність” – це інтегрована характеристика якостей особистості, результат підготовки випускника вузу для виконання діяльності в певних професійних та соціально-особистісних предметних областях (компетенціях), який визначається необхідним обсягом і рівнем знань та досвіду у певному виді діяльності;

„компетенція” включає знання й розуміння (теоретичне знання академічної області, здатність знати й розуміти), знання як діяти (практичне й оперативне застосування знань до конкретних ситуацій), знання як бути (цінності як невід’ємна частина способу сприйняття й життя з іншими в соціальному контексті). Це предметна область, у якій індивід добре обізнаний і в якій він проявляє готовність до виконання діяльності;

професійні компетенції – це компетенції (загально-професійні – КЗПе; спеціалізовано-професійні – КСП), які можуть мати узагальнений характер, притаманний професіоналу (фахівцю) взагалі або з певного класу (підкласу, групи) професій, а також визначаються вимогами конкретних професійних стандартів певної професії або (у разі їх відсутності) експертним шляхом за пропозиціями відповідних робочих груп на основі європейських аналогів та кваліфікаційною характеристикою професії працівника (за ДКХПП або запропонованою та узгодженою з МПСП).

Усе це вносить зміни у будь-яку діяльність, у тому числі й науково-педагогічну, де виділяють три рівні готовності (якості) випускника ВНЗ до виконання функціональних обов'язків, а саме:

перший рівень, що припускає елементарну готовність випускника ВНЗ до виконання посадових зобов'язань, включаючи здобуті ним теоретичні знання, однак йому бракує практичних умінь та навичок;

другий рівень, що припускає здійснення фахівцем роботи на функціональному рівні без будь-яких перешкод за готовими розробками (орієнтирами), конкретними технологіями без належного творчого пошуку;

компетентнісний рівень готовності фахівця до високопродуктивної, креативної праці, де однією зі складових високої компетентності є його науково-дослідницька компетентність.

Відтак, це вимагає створенню європейських організаційних структур зі впровадження своєрідного „європаспорта” – сертифіката, у якому будуть зазначені засвоєні студентом компетенції і кваліфікації, що пройшли процедуру взаємовизнання (сертифікації), а також доповнення європейського резюме спеціальним додатком з переліком освоєних спеціальних професійних і ключових компетенцій [17: 5].

Нині хоч і стверджуємо про впровадження ECTS (Європейської кредитно-трансферної системи) у ВНЗ, однак суть контролю якості освіти змінюється повільно. Практично оцінюються і надалі лише знання та уміння студентів з навчальних дисциплін. А це означає, що у запровадженні ECTS перебуваємо лише на початковій, точніше формальній стадії.

А це вимагає здійснювати модернізацію вищої освіти саме на компетентнісній основі. Сутність цього процесу полягає у конструюванні такого змісту, який „не зводиться до знаннево-орієнтувального компонента, а передбачає цілісний досвід розв'язання життєвих проблем, виконання ключових (тобто тих, які стосуються багатьох соціальних сфер) функцій, соціальних ролей, компетенцій” [2: 47]. За таких вимог модернізація змісту вищої освіти має ґрунтуватися на відмові так званої енциклопедичності змісту, передбачаючи

орієнтацію на довготермінове засвоєння знань тільки високого рівня узагальненості, які є основою для формування ключових компетентностей випускників ВНЗта можливості їх подальшого неперервного навчання [2: 8-12].

Таким чином, якщо „компетенція трактується як задана норма, вимога до підготовки фахівця, то „компетентність розглядається як сформована якість, результат діяльності, „надбання" студента.

Висновки і перспективи подальших досліджень: Компетентнісний підхід у сфері освіти, який ґрунтується на міждисциплінарних, інтегрованих вимогах до результату освітньої діяльності, потребує подальшого наукового дослідження, оскільки він вимагає від учасників навчального і виховного процесу кардинально змінювати як мету, так і вектор змісту вищої освіти: від передачі знань і умінь предметного змісту до формування розвиненої особистості із життєвими і професійними компетентностями. Упровадження його у навчальний процес передбачає розробку нових стандартів вищої освіти (ОКХ, ОПП, навчальних планів, педагогічних технологій тощо), розширення в структурі навчальних програм міжпредметного компоненту, упровадження інтегрованих навчальних дисциплін/ курсів, у яких предметні галузі співвідносяться з різними видами компетентностей.

Аналіз наявних наукових надбань свідчить про те, що зазначена проблема вивчена аспектно; напрацьовані матеріали мають переважно прикладний характер, стосуються конкретно-методичних аспектів професійної компетентності фахівця. При пошуку основних або пріоритетних компетентностей необхідно звертатися до поняття ключових (базових) компетентностей, яке характеризує універсальні компетентності широкого спектру, що створюють основу при підготовці фахівців у контексті Болонських домовленостей для формування компетенцій більш специфічного їх застосування із врахуванням, галузі знань, напряму, спеціальності і спеціалізації .

Обраний нами напрям дослідження знайде своє продовження у вивченні такого питання як дослідження компетентнісного підходу залежно від типу вищого навчального закладу на основі нової філософії освіти у III тисячолітті, виявленні переваг та недоліків існуючих підходів до інтерпретації пошуку моделей створення інтегрованої системи різнорівневої підготовки фахівців в сучасних умовах, виходячи з соціокультурної обумовленості освітньої політики, філософської концепції творчості як фундаментальної основи життєдіяльності людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаврищак Г. Р. Компетентність та ключові компетенції викладача ВНЗ. Матеріали регіонального науково-практичного семінару „Професійні компетенції та компетентності вчителя”, 28-29 листопада 2006 р. - Тернопіль: Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2006- С. 31-32.

2. Драч І.І. Компетентнісний підхід як засіб модернізації змісту вищої освіти. Проблеми освіти: Наук. Зб. / Кол.авт. - К.: Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. - 2008. - Вип. 57. - С. 44 - 48.

3. Зимняя И.А. Ключевые компетенции - новая парадигма результата современного образования // Интернет-журнал „Эйдос”. - 2006. - 5 мая . Доступ: <http://www.eidos.ru/journal/2006/0505.htm>.

4. Комплекс нормативних документів для розроблення складових системи галузевих стандартів вищої освіти/ За загальною редакцією В.Д.Шинкарука. Укладачі: Я.Я.Болюбаш, К.М.Левківський, В.Л.Гуло, Л.О.Котоловець, Н.І.Тимошенко.. - К.: МОН України, ПТіЗО, 2008. - С. 2 - 8.

5. Краевский В.В., Хуторской А.В. Предметное и общепредметное в образовательных стандартах // Педагогика. - 2003. - № 2. - С. 3 - 10.

6. Кремень В.Г. Нові вимоги до якісної освіти // Освіта України. - 2006. - №

45- 46. - С. 6-7.

7. Маркова А.К. Психология профессионализма. - М., 1996. - 308 с.

8. Овчарук О.В. Компетентнісний підхід до формування змісту середньої освіти: досвід зарубіжних країн. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи (Бібліотека з освітньої політики / За заг. ред. О.В.Овчарук. - К.: „К.І.С.", 2004. - С. 5 - 15.

9. Пометун О.І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн. Бібліотека з освітньої політики / За заг. ред. О.В.Овчарук. - К.: „К.І.С.", 2004. - С. 15-25.

10. Пометун О.І. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки // Вісник програм шкільних обмінів . - 2005. - № 23. - С. 20.

11. Равен Д. Педагогическое тестирование: проблемы, заблуждения, перспективы / Пер. с англ. - М.,: Когито-Центр, 1999. - С. 19.

12. Репьев А. Компания умерла. Да здравствует компания! // Зеркало недели. - 2002. - № 37 (412). - С. 12.

13. Сень Л.В. Розвиток компетентнісно орієнтованого навчання за кордоном. Матеріали регіонального науково-практичного семінару „Професійні компетенції та компетентності вчителя", 28-29 листопада 2006 р. - Тернопіль: Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2006- С. 14-17.

14. Ситуаційна методика навчання: теорія і практика. - К.: Центр інновацій та розвитку, 2001. - С. 8-10 .

15. Т.М. Смагіна. Громадянська компетентність у контексті особистісного виміру . Доступ: <http://studentam.net.ua/content/view/7332/97/>

16. Современный словарь иностранных слов. - СПб.: Дуэт, 1994.- 752 с.

17. Терещук Г.В. Компетентнісний підхід як фактор зближення освітніх

систем. Матеріали регіонального науково-практичного семінару „Професійні компетенції та компетентності вчителя”, 28-29 листопада 2006 р. - Тернопіль: Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2006. - С. 5- 10.

18. Хуторской А.В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты // Отделение философии образования и теоретической педагогики РАО. - Центр „Эйдос”. Доступ: www.eidos.ru/journal/2002/0423.htm; <http://www.eidos.ru/news/compet.Html>.

19. McClelland D.C. Testings for Competence Rather Than for „Intelligence”// American Psychologist, 1973. Vol.28, №1. P.1-14

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Плахотнік Ольга Василівна, доктор педагогічних наук, професор, завідувача кафедри педагогіки, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Київ, Україна).

Безносюк Олександр Олексійович, кандидат педагогічних наук, доцент, старший науковий співробітник науково-дослідного центру, Військовий інститут, Київський національний університет імені Тараса Шевченка(Київ, Україна).